

In this article we reveal different ways of understanding “culture”, “psychological culture”, “psychological culture of the future teachers”. Empirical study proved that image forming process includes certain stages – transference from primary views on a person to systematically views on him, which includes perceptual, cognitive and motivational-and-evaluation components. Image integrity depends on inward psychological consistency of three social-psychological components: emotional-behavior reactions, individual-distinguishing specific personality development and professional qualities. The author accentuates our attention on forming teacher’s image, as a component of psychological culture of the future teachers.

Keywords: aesthetics of pedagogical activity, image, culture, psychological culture, pedagogical activity.

Отримано: 14.02.2012 р.

УДК 159.922.7

І.В. Яворська-Ветрова

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНІВ ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ САМОСВІДОМОСТІ У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті висвітлені новітні вітчизняні психологічні дослідження таких феноменів, як самоконститування, самодетермінація, самоцінність, самоефективність у їх зв’язку з розвитком самосвідомості особистості. Проаналізовані визначення та сутність феноменів, їх структура та фактори формування, функціонування у різні періоди онтогенезу, вплив на розвиток самосвідомості та поведінки особистості. Показано, що самоцінність, самодетермінація, самоефективність не є просто продуктами самосвідомості в процесі інтеріоризації зовнішніх впливів, а й, у свою чергу, формуючись, впливають на діяльність і поведінку суб’єкта, його цілі, завдання, методи взаємодії з оточуючою дійсністю.

Ключові слова: самоконститування, самодетермінація, самоцінність, самоефективність, самосвідомість.

В статье освещены новейшие отечественные психологические исследования таких феноменов, как самоконституирование, самоде-

терминация, самоценность, самоэффективность в их связи с развитием самосознания личности. Проанализированы определения и сущность феноменов, их структура и факторы формирования, функционирование в разные периоды онтогенеза, влияние на развитие самосознания и поведение личности. Показано, что самодетерминация, самоэффективность, самоценность не являются просто продуктами самосознания в процессе интериоризации внешних влияний, а в свою очередь, формируясь, оказывают влияние на деятельность и поведение субъекта, его цели, задачи, методы взаимодействия с окружающей действительностью.

Ключевые слова: самоконституирование, самодетерминация, самоценность, самоэффективность, самосознание.

Актуальність. Сучасна – постіндустріальна – фаза розвитку суспільства вимагає зміщення акцентів із системи “суб’єкт – об’єкт”, тобто “людина – предметне середовище”, на систему “суб’єкт – суб’єкт”, на взаємостосунки в системі “людина – людина”. Як підкреслює В.Г. Кремень, “логіка сучасного цивілізаційного процесу спрямована на розвиток людської особистості, яка бере активну участь у виробничих, технологічно-конструктивних та духовно-культурних процесах” [2, с. 76]. В умовах переходу суспільства до нового стану – суспільства знання та інтелекту – “першочергове завдання, що стоїть перед освітою, полягає в підготовці людей діяльних, мислячих, які володіють когнітивною унікальністю, самосвідомістю, самоорганізацією, вмінням працювати в умовах невизначеності. Спільним для сучасних концепцій освіти і педагогічної теорії є акцент на першочерговому значенні людської індивідуальності” [2, с. 78].

В цьому контексті закономірним видається значна активізація наукових психологічних розвідок у сфері особистісного становлення, розвитку самосвідомості, ідентичності особистості, всіх проявів людського “Я”.

Тому ми поставили собі за мету проаналізувати новітні вітчизняні психологічні дослідження таких феноменів, як самоконституювання, самодетермінація, самоцінність, самоефективність у їх зв’язку з розвитком самосвідомості особистості.

Виклад основного матеріалу. Проблема особистісного самоконституювання розглядається Т.М. Титаренко у контексті постановки життєвих завдань як “моделей бажаних трансформацій життєвої траєкторії та набуття оновленої ідентичності” [6, с. 3], від яких залежить якість життя та задоволення людини собою. Поняття “самоконституювання”, на думку автора, є більш відповідним сучасному постнекласичному світу, який вимагає “панорамного бачення життя, розвиненого самопізнання, спрямованого на розуміння себе не лише в теперішньому, а й у минулому і

майбутньому часі” [6, с. 4]. Отже, самоконституювання передбачає активні внутрішні зусилля особистості по перетворенню себе і свого життєвого світу у взаємодії з іншими особистостями у певному соціокультурному середовищі. Його метою є “самопізнання та пошук значущих смислів, втілення їх у домаганнях та операціоналізація у таких індивідуальних практиках, як життєві завдання” [6, с. 10]. Автор підкреслює важливість постановки оптимальних завдань, які б враховували як внутрішні потенції, здібності, можливості, так і зовнішні умови, реальні перешкоди та ресурси.

Розглядаючи проблему самодетермінації особистості як одного із аспектів саморозвитку, Н.О. Шевченко робить спробу теоретичного аналізу сутності особистісної самодетермінації та її специфіки, зокрема, у підлітковому віці [7; 8]. Дослідниця посилається на визначення самодетермінації як “здібності людей до певного ступеня самим визначати власну поведінку, керуючись при цьому своїми думками і почуттями” [8, с. 201], підкреслюючи, що сучасні уявлення про даний феномен пов’язані не тільки з такими поняттями, як воля, намір, самоконтроль, але значну роль відводять афекту і пізнанню. Тобто можна говорити про те, що самодетермінація включає як мотиваційні, так і когнітивні, регулятивні, афективні аспекти.

Ґрунтуючись на аналізі зарубіжних та вітчизняних досліджень, Н.О. Шевченко вказує, що, згідно теорії самодетермінації поведінки, тільки задоволення всіх трьох базових психологічних потреб призводить до особистісного розвитку і психічного здоров’я. Такими потребами, за Е. Дісі, Р. Раян та ін., є:

- потреба у самодетермінації (потреба в автономії та самостійності – потреба відчувати самого себе джерелом власної активності);
- потреба в компетентності і ефективності (потреба відчувати себе компетентною, значущою людиною, яка вміє щось робити);
- потреба у значущих міжособистісних відносинах (потреба бути включеним в значущі відносини з іншими людьми в процесі діяльності) [8, с. 201].

За Е. Дісі, основи почуття компетентності та самодетермінації набуваються впродовж перших дванадцяти років життя і є базисом структури розвитку особистості. Перші дві стадії (перший – третій роки життя) є критичними для розвитку самодетермінації. У цей період закладаються основи волі, відбувається сепарація “Я” дитини від інших, утвердження автономності і власної ефективності.

Наступні дві стадії – чотири-шість та сім-дванадцять років – критичні для розвитку почуття компетентності. В перший період дитина одержує можливість проявляти і координувати свою активність, через наuczіння перевіряти свою ефективність і компетентність. На цій стадії, за Е. Дісі, “характерним є прояв суперництва та ідентифікації, а також вербальне опосередкування поведінки” [8, с. 202]. У другий період на основі ідентифікації з батьками, а потім з однолітками та іншими дорослими, взаємодії з ними, розвитку когнітивного розуміння, відбувається процес пристосування у соціальному середовищі.

Отже, за висновком Н.О. Шевченко, внутрішніми умовами для самодетермінації є потреби а автономії та самостійності, в компетентності та значущих міжособистісних відносинах. Численні дослідження вітчизняних та зарубіжних психологів доводять, що вказані потреби у вигляді постановки усвідомлених цілей самовиховання, самовдосконалення, самореалізації, актуалізуються у підлітковому віці. На цьому етапі онтогенезу на основі ієрархізації мотивів, розвитку механізмів когнітивного аналізу, вольової сфери з’являється здатність планування та керування власною поведінкою, яка на наступному етапі – в юнацькому віці – створює можливість проектування життєвих перспектив. Саме спроби складання та реалізації конкретних, реалістичних планів, розробки стратегій їх втілення, розвиток саморегуляції вважаються показниками появи тенденції до саморозвитку. Успішність таких спроб призводить до змін в уявленнях про себе, набуття нових цінностей та смислів. У цьому віці “як виявлено в дослідженнях, головними надбаннями... психічного розвитку виступають: поява потреби і здатності пізнати самого себе, відкриття власного внутрішнього світу, ріст узагальненості осмислення якостей, удосконалення системи оцінювання і самооцінювання, інтенсивний розвиток ідеального “Я” [8, с. 203].

У свою чергу, особистісні зміни та зміни в самосвідомості сприяють саморозвитку. Успішність цього процесу, поява готовності до самовиховання, на думку автора, забезпечується виникненням на основі формування самооцінки та самоставлення такого новоутворення, як самовизначення (Л.І. Божович), розвиток самопізнання і саморегуляції приводить до формування такого новоутворення, як рефлексія (М.Й. Боришевський). “Інтенсифікація” самосвідомості підлітка, накопичення знань про себе є, за Н.О. Шевченко, змістовною частиною уявлень про власне “Я”, складають образ “Я” “як індивідуально-динамічну, варіативну реальність, яка існує в рамках суб’єктивної реальності особистості,

формується і змінюється під впливом певної діяльності і залежить від попереднього досвіду суб'єкта" [8, с. 204].

Автор звертається до концепції рівневої будови самосвідомості В.В. Століна, яка, ґрунтуючись на характері активності людини, виділяє у змісті образу "Я", крім Я-образ організму, дві важливі складові: по-перше, знання про загальні риси і характеристики, які об'єднують суб'єкта з іншими людьми – приєднуючу складову образу "Я" або систему самоідентичності; по-друге, знання, які виділяють "Я" суб'єкта, порівняно з іншими людьми – диференціюючу складову образу "Я", яка надає суб'єкту почуття своєї унікальності та неповторності [8, с. 205]. Приєднуюча складова образу "Я", як система соціальних самоідентифікацій (вікової, статевої, рольової, громадської, етнічної) формується на рівні соціальної активності індивіда завдяки потребі у приналежності особистості до певної спільноти, у визнанні цією спільнотою. Інтеріоризація ставлення інших – прийняття або нехтування – створює підґрунтя для вибудови ставлення до себе. Диференціююча складова образу "Я" виявляється на рівні особистісної активності та викликається потребою у самореалізації. Орієнтуючись на власні можливості, здібності, мотиви, проявляючи себе в різних видах діяльності, особистість формує самоставлення як "структурно-складне утворення, що включає як загальне, глобальне почуття за або проти себе, так і більш специфічні вимірювання: самоповагу, аутосимпатію, самоінтерес або близькість до самого себе, очікуване ставлення інших" [8, с. 206]. Виступаючи механізмом такого самопізнання, рефлексія у той же час є чинником саморозвитку і самовдосконалення, а відтак і самодетермінації особистості.

Отже, автор вказує, що розвиток рефлексивної самосвідомості, здатність формувати образи Я, розуміти свої можливості, перебудовувати, змінювати, корегувати своє реальне "Я" є передумовою самодетермінації на підлітковому етапі онтогенезу.

Л.О. Голубкова аналізує самоефективність як теоретичне поняття концепції особистості, введене в науковий обіг А. Бандурою. "У потрійній моделі реципрокного детермінізму, згідно з якою навколишнє середовище, поведінка і особистість взаємно впливають один на одного, самоефективність належить до характеристик особистості" [1, с. 42].

Як вказує автор, сила, що спонукає людину, визначається впливом факторів оточуючого середовища, власної поведінки особистості та її свідомості. Саме взаємодія цих факторів формує "переконавання людини щодо її спроможності управляти подіями, що впливають на її життя" (А. Бандура). Тому самоефективність

ситуативно залежить від багатьох чинників: фізичного і психічного стану людини, рівня розвитку умінь, необхідних для даної діяльності, присутності інших людей та оцінки їх здібностей щодо певної діяльності, балансу мотивації досягнення успіху чи уникнення невдачі, емоційного стану.

В зв'язку з цим, Л.О. Голубкова розглядає варіанти досягнення результату при високій чи низькій самоефективності у сприятливих чи несприятливих умовах навколишнього середовища. Серед джерел самоефективності автор називає “знання про свої власні досягнення; непрямий досвід, отриманий завдяки спостереженню за іншими людьми, що мають приблизно рівні з індивідом здібності, які демонструють уміння виконати поставлене завдання; вербальні переконання і підтримка з боку соціального оточення; фізичні, тілесні знаки (втома, напруження, легкість), які вказують на ступінь складності поставленого завдання” [1, с. 42-43].

Визначаючи самоефективність як усвідомлену здатність впоратися зі специфічними ситуаціями, А. Бандура ввів поняття “когнітивного механізму самоефективності”. Він зазначав, що “ті, хто володіє свідомістю високої самоефективності, в думках уявляють собі успішний сценарій, що забезпечує позитивні орієнтири для побудови поведінки, і усвідомлено репетирують успішне розв'язання потенційних проблем“. Ті ж, хто вважає себе “нездатними досягти успіху, більш схильні до явного представлення невдалого сценарію і зосереджуються на тому, що все буде погано. Упевненість у нездатності досягти успіху ослаблює мотивацію і заважає вибудовувати поведінку” [1, с. 42]. Тобто, за А. Бандурою, відсутність віри в ефективність власних дій може стати однією з причин деструктивних змін поведінки та навіть захворювань.

Власне “теорія самоефективності” полягає у тому, що “само-ефективність, або віра в ефективність, означає переконання людини в тому, що в складній ситуації вона зможе продемонструвати успішну поведінку. Тобто віра в ефективність означає оцінку власної, дуже конкретно позначеної поведінкової компетентності” [1, с. 43]. Механізмом розвитку самоефективності є процес постановки короткострокових проміжних цілей (субцілей), що поступово ускладнюються: “Такі субцілі забезпечують стимули для дії, крім того, коли ці суцілі вже досягнуті, вони дають інформацію про ефективність і породжують упевненість, необхідну для того, щоб спиратися надалі” [1, с. 44].

Автор розрізняє очікування результатів (оцінку того, що певна поведінка приведе до певних результатів) і очікування ефективності (оцінка того, наскільки поведінка людини може приводити до

отримання певного результату). Недооцінка чи неадекватна оцінка індивідом саме власних здібностей і поведінкових можливостей, тобто низька самоефективність, призводить до розбалансування в очікуваннях. Негативний минулий досвід також істотно впливає на очікування результатів і, як правило, знижує самоефективність у майбутньому. Отож, йдеться про взаємний вплив як самоефективності на поведінку (прийняття або уникнення певних ситуацій, атрибуція успіху чи невдачі, вибір поведінкової моделі тощо), так і результатів дій, досвіду на формування віри у власну успішність. За допомогою оцінки очікувань і рівня ефективності можна передбачити реальну поведінку. “Усвідомлена ефективність може сприяти заняттю якимисьь видами діяльності, тоді як усвідомлена неефективність може викликати у людей прагнення уникати досвіду, який потенціально збагачує” [1, с. 45].

Аналізуючи проведені на вказаних теоретичних засадах експериментальні дослідження, Л.О. Голубкова вказує, що формуванню низької самоефективності сприяють певні індивідуально-психологічні риси індивіда, зокрема: тривожність, низька стресостійкість, підвищена вразливість, психічна ригідність, перебільшення власних недоліків, схильність до емоційного вигоряння, низька здатність швидко відновлювати фізичні та душевні сили при виконанні важких завдань. Такі особливості, у свою чергу, гальмують формування соціальної та професійної компетентності, здібності справлятися з труднощами і проблемами. Індивіди ж з високою самоефективністю, навпаки, впевнені в собі, наполегливі, мають здібності до навчання і самонавчання, високу мотивацію досягнення успіху. Стикаючись з труднощами, вони, “зазвичай множать свої зусилля, ... можуть використовувати протест, соціальну активність або навіть силу, щоб досягти необхідних змін” [1, с. 42], і навіть, будучи тимчасово деморалізовані невдачами, швидше за все, продовжуватимуть виконувати завдання.

Отже, самоефективність як особистісна характеристика впливає на психосоціальне функціонування людини, формування соціальної та професійної компетентності і активності.

Актуалізація таких проблем сьогодення, як проблема соціальної адекватності та життєвої компетентності молоді, ставить на порядок денний нову філософію освіти, у річищі якої Л.Є. Провансано [3; 4; 5] розробляються концептуальні засади теорії самоцінності.

Відзначаючи численні теоретичні й експериментальні дослідження, у ході яких вивчалися особливості виникнення і формуван-

ня самоцінності в структурі самосвідомості, її проявів на різних етапах онтогенезу (К. Абульханова-Славська, А. Асмолов, Л. Божович, М. Боришевський, А. Брушлінський, І. Гофман, В. Зінченко, П. Чамата, І. Чеснокова та ін.), Л.Є. Просандеєва ставить питання про системний аналіз проблеми самоцінності як феномена особистісного рівня, її структуру, загальні принципи та засади розвитку, структурні компоненти та фактори формування, а також питання, пов'язані із засобами впливу самоцінності на поведінку людини.

Автор визначає самоцінність як “реальне духовне утворення самосвідомості особистості і суспільства”, “ядро духовного світу особистості”, що є “передусім продуктом духовно-практичного освоєння світу, результатом самопізнання інтересів і потреб, життєвої мети та ідеалів”. Перебуваючи у залежності від впливу складових соціуму (суспільства, колективу, групи, сім'ї), самоцінність людини знаходить своє вираження у “динамічному саморозвитку особистості, її здібностей і творчої індивідуальної самоактуалізації протягом усього життя” [3, с. 283]. Самоцінність не є просто продуктом самосвідомості у процесі інтеріоризації зовнішніх впливів, а й сама, формуючись, впливає на діяльність і поведінку суб'єкта, його цілі, завдання, методи взаємодії з оточуючою дійсністю. Автор підкреслює, що самоцінність спрямовує і визначає не окремі поведінкові прояви, а значущість буття людини в цілому, з погляду її фундаментальних інтересів і перспектив розвитку. Можливість повної всебічної самореалізації є, власне, призначенням самоцінності людини.

У якості змістовних елементів самоцінності виступають цінності, погляди, знання, уявлення, ідеї щодо власної неповторності та індивідуальності. Структуру самоцінності, за Л.Є. Просандеєвою, складають:

- оцінно-пояснювальний компонент (оцінка всього, що відображається в самосвідомості суб'єкта; свідомо визначена особистістю рушійна сила її життєдіяльності, яка служить мірилом відношення людини до цінностей, норм, очікувань і вимог суспільства і є ідеальним самовиправданням її вчинків);
- інтегративно-орієнтаційний компонент (об'єднання і впорядкування всього того, що представлено у самосвідомості у вигляді узагальненої моделі світу і самомоделі особистості, де об'єкти її діяльності розташовуються відповідно до ієрархізованої системи індивідуальних цінностей);
- мотиваційно-спонукувальний компонент (регуляція головних процесів цілепокладання на основі орієнтації

теоретичної і практичної діяльності людини і самоствердження її у тій чи іншій царині)” [3, с. 284].

Розглядаючи самовідчуття, самосприймання, самовідношення, саморозуміння і, власне, самооцінку формами самоцінності, автор визначає такі її функції: по-перше, вираження ставлення особистості до самої себе; по-друге, визначення загальної “самоспрямованості” діяльності особистості (пізнавальна, комунікативна чи зовнішня предметна діяльність); по-третє, становлення загальних моделей поведінки, типових для даної особистості; по-четверте, самоцінність виступає основним системоорганізуючим фактором внутрішнього світу особистості, зокрема методу мислення. Такі функції дозволяють самоцінності стати “найголовнішою детермінантою розвитку, котра визначає напрям і характер, темпи, перспективи і межі особистісного самовдосконалення” [3, с. 284].

Спираючись на уявлення про три рівні самосвідомості, Л.Є.Просандеева розглядає самоцінність як емоційну складову самосвідомості. Основними параметрами самоцінності є ступінь адекватності, висота і міра стійкості. Механізмами формування самоцінності є, по-перше, зіставлення образів реального та ідеального “Я”; по-друге, оцінювання людини іншими. Самоцінність, на думку автора, включає творчий, фізичний, індивідуально-духовний і професійний фактори формування.

Аналізуючи теоретичні положення різних дослідників, автор підкреслює ідею С. Рубінштейна про “триєдину структуру самоцінності” в контексті відносин людини до самої себе: “...Самосвідомість припускає пережите ставлення до себе, ставлення до іншої людини і сприймане (чи очікуване) ставлення” [3, с. 286]; думку А. Ковальова про те, що вирішальний вплив на формування самоцінності особистості мають стосунки між людьми у процесі спілкування і діяльності; визначення С. Куперсмітом самоцінності як установки на схвалення чи несхвалення: “самоцінність – це особисте ціннісне судження, виражене в установках індивіда стосовно себе”; важливість розуміння самоцінності як задоволеності людини собою, прийняття себе, свідомості власної гідності, позитивного ставлення до себе, погодженості свого реального й ідеального “Я”. Підсумовуючи, Л.Є. Просандеева робить висновок про те, що “безперервний характер розвитку самосвідомості, вікова стадійність, спадкоємність ліній онтогенезу дає підстави розглядати становлення самоцінності як психічний процес, що поступово розгортається в часі й характеризується все більш ускладненими формами самопізнання” [3, с. 286].

Саме суперечності і складності процесу розвитку самоцінності особистості вимагають соціально-психологічного супроводу дитини, починаючи з ранніх етапів онтогенезу. Для забезпечення оптимального становлення самоцінності особистості як суб'єкта соціокультурного життя взагалі та навчання, зокрема, потрібно вивчати і враховувати як внутрішні потенції дитини, так і особливості її взаємодії з оточуючим світом.

Як відзначає Л.Є. Просандєєва, “під впливом соціальних, економічних і психологічних причин відбувається деформація змісту дитячої субкультури (втрата змісту загальнолюдських цінностей, збіднення казок і фольклору, зміни сюжетно-рольових ігор тощо),... відчуження дітей від дорослих і ровесників, що спричиняє появу певного бар'єра світом дітей і світом дорослих” [4, с. 180]. Ці фактори підвищують рівень тривожності певної частини дітей, викликають труднощі у спілкуванні, затримку в адаптації до шкільного життя і соціалізації загалом, формують негативне самоставлення дитини, уявлення про свою неспроможність, неуспішність.

Дитячий вік є початковим і найбільш сензитивним у становленні суб'єкта діяльності, пізнання, спілкування, формування самоцінності. Дитина перебуває, на думку Л.Є. Просандєєвої, у стані “дифузного сприймання” власної самоцінності. Умовою гармонійного розвитку самоцінності є забезпечення індивідуального підходу в роботі з дитиною з боку психолога і педагога, врахування її індивідуальних особливостей, зокрема: стану здоров'я, соціального статусу в групі, стилю поведінки, зумовленого темпераментом і характером, спрямованості інтересів, здібностей, нахилів, стану емоційної сфери, а також стилю і характеру взаємин у сім'ї. Адже “самоцінність дитини визначається трьома факторами: твердим переконанням в імпонуванні дорослим і ровесникам, впевненістю у здатності до якогось виду діяльності і почуттям власної значимості” [4, с. 181-182]. А створення “захисного оточення”, атмосфери підтримки і сприяння, забезпечення емоційно-позитивного ставлення нададуть значний ресурс становленню самоцінності дитини.

Автор вказує, що процес формування самоцінності має поступальний характер і починається з усвідомлення своїх можливостей у процесі діяльності. В ході власної творчої активності відбувається “засвоєння дитиною об'єктивно заданих цінностей людської спільноти та постійне відкриття й утвердження себе як соціального суб'єкта” [4, с. 184].

Проведене Л.Є. Просандєєвою експериментальне дослідження ціннісного “Я” підлітків [5], дозволило виділити основні типи

самоцінності (репродуктивна, пізнавальна, комунікативна, творча, духовно спрямована і професійно спрямована самоцінність), а також описати психологічні особливості підлітків певного типу.

Отже, можна констатувати значний інтерес і підвищену увагу до теоретичного вивчення та експериментального дослідження у сучасних вітчизняних психологічних розвідках проблем становлення таких особистісних феноменів, як самоконституювання, самодетермінація, самоцінність, самоефективність, та їх взаємозв'язку з розвитком самосвідомості особистості на різних етапах онтогенезу.

Список використаних джерел

1. Голубкова Л.О. Поняття самоефективності та історія його дослідження / Л.О.Голубкова // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Т. IX. – Част. 7. – К., 2007. – С. 41 – 46.
2. Кремень В.Г. Інтелектуальна еліта як умова суспільства знань: проблеми становлення / Василь Григорович Кремень // Навчання і виховання обдарованої: теорія і практика: Зб. наукових праць. – Вип. 5 // І.С. Волощук (головний редактор) та інші. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2011. – С. 75 – 78.
3. Просандєєва Л.Є. Концептуальні засади теорії самоцінності / Людмила Євгеніївна Просандєєва // Актуальні проблеми психології: Зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Т. 7. – Вип. 13. – К., 2007. – С. 282 – 288.
4. Просандєєва Л.Є. Проблеми розвитку самоцінності дитини / Людмила Євгеніївна Просандєєва // Соціальна психологія. – 2008. – № 1 (27). – С. 179 – 185.
5. Просандєєва Л.Є. Типологічний аналіз самоцінності особистості підлітка / Людмила Євгеніївна Просандєєва // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 14. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – С. 665 – 674.
6. Титаренко Т.М. Життєві завдання як практики самоконституювання особистості / Тетяна Михайлівна Титаренко // Соціальна психологія. – 2008. – № 6 (32). – С. 3 – 11.

7. Шевченко Н.О. Розвиток самосвідомості і особистісна само-детермінація / Наталія Олександрівна Шевченко // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка. – К.: ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – Т. X. – Вип. 16. – С. 608 – 617.
8. Шевченко Н.О. Самодетермінація особистості і обдарованість / Наталія Олександрівна Шевченко // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика. Зб. наукових праць. – Вип. 5 // І.С. Волощук (головний редактор) та інші. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2011. – С. 200 – 208.

In the article new home psychological researches of such phenomena as self-constitution, self-determination, self-estimation, self-efficiency are highlighted in their connection to the development of self-consciousness of the individual. The sense and determination of phenomena, their structure and factors of formation, their function in different periods of ontogenesis, their influence on the development of self-consciousness and the behavior of the individual are analyzed.

Keywords: self-constitution, self-determination, self-estimation, self-efficiency, self-consciousness .

Отримано: 5.02.2012 р.